

УДК 94:[355.48:357.1](4-11=512.145)"1594

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2026-1-16>

Козловський Сергій,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії середніх віків та візантиністики,
Львівський національний
університет імені Івана Франка
serg.kozlovskyy@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4590-2433

ВІЙСЬКО КРИМСЬКОГО ХАНСТВА У ВОЄННІЙ КАМПАНІЇ 1594 Р. В КОНТЕКСТІ ДОВГОЇ ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ (1593–1606 рр.)

У статті розглянуто військову кампанію Кримського ханства 1594 р. як складову Довгої (Тринадцятирічної) війни Османської імперії проти держави Габсбургів у 1593–1606 рр. З'ясовано, що кримці прийшли на допомогу османам у той момент, коли останні відчували брак харчів і під питанням стояла подальша облога Дьєра. Основну увагу приділено бойовим діям за участю кримців у Карпатах та на території Угорщини. Проаналізовано листування польського канцлера Яна Замойського, яке стало одним з основних джерел, щодо участі кримців у війні, їх переходу через Покуття та Карпати, а також особливостям їх тактики ведення бою. Доведено, що татари змогли успішно подолати Карпати як завдяки високій мобільності війська, розвідці та тактичним маневрам, так і через похибки польського та угорського військового командування, яке діяло із запізненням і не врахувало масштабів загрози. Здійснено спробу встановити кількість залучених до походу татарських військ, маршрути їх просування та особливості локальних боїв на Покутті, Прикарпатті, Карпатах, Закарпатті та безпосередньо на території Угорського королівства. У кампанії 1594 р. татари за допомогою артилерії здобули Чешебіси, без бою захопили Папу, допомогли османам здобути Дьєр. Розглянуто передумову війни 1593–1606 рр., особливості військового мистецтва Кримського ханства та причини участі кримців у військових кампаніях Османської імперії. На основі перехресного аналізу тогочасних джерел встановлено характер складних взаємовідносин між татарським і турецьким командуванням. Детальний аналіз турецьких нарративних джерел засвідчив про наявність особистісного конфлікту між кримськотатарським ханом Гази II Гераєм та сердаром турецької армії Коджею Сінан-пашою, що у підсумку завершилося відходом основних сил кримців з Угорщини та подальшим зміщенням Сінан-паші з посади великого візиря. У підсумку: похід війська Кримського ханства до Угорщини в 1594 р. дозволив османам не лише утримати фронт, а й здобути фортецю Дьєр, вести бойові дії у наступному році, зберегти контроль над територіями. Кримці завдали чималих руйнувань економічній та ресурсній базі ворога. Успішний перехід татарами Карпат засвідчив те, що король та магнати Речі Посполитої не поспішали воювати на боці Габсбургів.

Ключові слова: Кримське ханство, військо, військове мистецтво, кримські татари, кочівники, облога, битви, військові походи, Угорщина, Карпати.

Роль кримських татар у військових кампаніях Османської імперії, як і загалом війни та військового мистецтва Кримського ханства, до сих пір недостатньо вивчені, як вітчизняною, так і зарубіжною історичними науками. Окремі праці лише побіжно торкаються участі загонів Кримського ханства у воєнних конфліктах Туреччини та її сусідів, не розкриваючи при цьому кількості татарських воїнів, їх озброєння чи тактики ведення битв. Кримці руйнували економічний потенціал ворога, зривали його мобілізаційні заходи, нищили логістику та окремі загоны війська, що дозволяло османам швидше здобути певну територію. Також кримські татари проводили тактичну розвідку, займалися постачанням та логістикою турецького війська. Неодноразово кримці приходили на допомогу османам у критичний момент, коли контратакував ворог або під питанням була облога міста. Звичайно хани отримували за участь у військових походах ясир, військову

здобич, підтримку, кошти, подарунки, але водночас їх військо несло втрати, зважаючи на невеликий людський потенціал ханства. У 1594 р. хан Гази II Герай не лише зібрав велике військо, а й зміг провести його через гірську місцевість Карпат, перетнути кордон з Угорщиною та допомогти османам у взятті важливої фортеці Дьєр.

Участь кримських татар у військових кампаніях Порти проти європейських держав висвітлена у працях К. Кортепетера (Kortepeter C.M., 1972), Б. Вільямса (Williams B. G., 2013), Ч. Вудхеда (Woodhead Ch., 1983) та інших. Дослідники стверджують, що татари виконували роль легкої кінноти, якої бракувало туркам, займались логістикою, здійснювали рейди вглиб ворожої території, тому їх часто в англійській літературі називали саме «рейдерами». Дослідниця М. Іваніч зосереджує свою увагу на участі кримців у війні 1593–1606 рр. та зазначає, що це був єдиний конфлікт у Європі, де татари виставили величезне військо, а сама війна засвідчила про поступове виснаження військового потенціалу Порти (Ivanics M., 1994). Дослідники О. Чоловський та Б. Коцовський зосереджували свою увагу на переході татарського війська через Карпати, подали детальну хронологію пересування кримців, описали штурми населених пунктів і багато в чому спиралися на листування польського канцлера Яна Замойського (Чоловський О., 1939; Kocowski B., 1948).

Варто звернути увагу на участь татар у бойових діях 1594 р., а не лише на окремих моментах військової кампанії, таких як перехід через Карпати, адже це був лише епізод бойових дій, після якого були бої з угорськими військами поблизу Хуста, Паліна, Дебрецена, участь в облозі Дьєра, атака Папи, інше. Військо Кримського ханства в черговий раз показало високу мобільність та ефективну тактику. Натомість дії поляків, угорців, австрійців та їх союзників засвідчили, що вони не в змозі ефективно протистояти атакам кримців. До сих пір не встановлено приблизну чисельність війська кримців, що брало участь у кампанії 1594 р., статистику втрат татар, чому було зупинено штурм Галича та багато інших питань.

Метою пропонованого дослідження є комплексний аналіз участі кримців у військовій кампанії 1594 р. – маршрут татар, особливості тактики, використання гармат, найважливіші бої, допомога туркам та інше, як частини осmano-габсбургського протистояння (Довгої турецької війни 1593–1606 рр.).

За Адріанопольським договором 1568 р. між Священною Римською та Османською імперією відбувся фактичний поділ угорських територій на три частини – королівство Угорщина (під владою держави Габсбургів), Османська Угорщина та угорські землі у складі князівства Трансильванії – васала султана. Австрійський монарх зобов'язувався щорічно сплачувати Порті 30 тис. флоринів данини. Обидві держави активно будували на нових кордонах фортеці (Військова границя) та опорні пункти, оскільки мали місце прикордонні сутички й було зрозуміло, що через деякий проміжок часу спалахне нова війна.

У 1591 р. бейлер-бей Боснії – Хасан-паша Предосєвич, здобув кілька фортів на хорватській ділянці кордону з Австрією та побудував прикордонний форт на р. Купа. Габсбурги, аби уникнути нової війни, висловили дипломатичний протест, однак не вжили радикальних дій. Побачивши, що рішучі дії не призвели до наслідків, Хасан-паша у 1593 р. форсував Купу й узяв в облогу форт Сісак, здобувши який, османи відкривали собі шлях на Загреб, вглиб Священної Римської імперії. Австрійський імператор Рудольф II вже не зміг змовчати й відправив проти османів військо на чолі з Рупрехтом фон Еггенбергом, до якого приєдналися загопи хорватського бана Тамаша Ердедя (Ivanics M., 1994, о. 45). Османи мали 12–16 тис. воїнів, а австрійці, хорвати та словенці – до 6 тис., однак військо австрійського полководця Еггенберга було більш боєздатним та мало важку артилерію (Luthar O., 2008, р. 215). 22 червня 1593 р. у межиріччі Сави та Купи відбулась битва, в результаті якої османи зазнали поразки та втратили до 8 тис. воїнів, загинули троє членів родини султана і сам Хасан-паша, який намагався врятуватись втечею та потонував у річці. У Стамбулі цю новину сприйняли як привід до початку чергової війни з Австрією¹.

¹ Hammer J., 1828. Geschichte des Osmanischen Reiches. IV. Pest, 1828. S. 218.

Слід зауважити, що великим візиром на час оголошення війни був Коджа Сінан-паша (тур. *Koca Sinan Paşa*), який був лідером партії військових, котрі активно виступали за збройну протидію Габсбургам. Серед причин війни було й те, що австрійці два роки не сплачували данину Порті, пояснюючи несплату тим, що у імперії були труднощі та те, що Хасан-паша неодноразово порушував кордон і взяв в облогу Сісак (Bayerle G., 1972, р. 9). Окрім того, в Османській імперії заборгували виплати значній частині війська, й аби уникнути повстання воїнів, султан прагнув розпочати військову кампанію. Тим паче, ще у 1590 р. Порта завершила війну з державою Сефевідів, яка тривала з 1578 р., тому імперія вже не боялась вести війну на два фронти.

У липні 1593 р. у західний похід вирушило військо чисельністю 30–50 тис. воїнів яке очолив особисто сердар Коджа Сінан-паша – османи взяли в облогу Сісак, здобули його у серпні, далі захопили Веспрем, атакували Варпалоту, однак не бажаючи вести бойові дії взимку, відійшли на зимівлю до Белграда (Finkel C., 2007, р. 285). Натомість папа Климент VIII заснував антиосманську Священну Лігу, куди крім Священної Римської імперії увійшла Іспанія, кілька італійських та німецьких держав. Ліга надала Габсбургам певну фінансову підтримку, однак про збір величезного війська мови не було. Папа намагався залучити до Ліги й Річ Посполиту, однак остання займала нейтральну позицію, не бажаючи розпочинати черговий конфлікт з Османською імперією. У листопаді 1593 р. угорське військо, під командуванням союзних Австрії полководців, розбило османські загони поблизу Пакодзі, здобуло кілька фортець (Sinkovics I., 1987, о. 655).

1594 рік розпочався з серії успішних для Габсбургів військових дій. У січні проти турків повстало сербське населення Банату. У лютому приєднатись до Ліги погодився правитель Трансильванії – Жигмонд (Сігізмунд) Баторій, племінник короля Польщі та великого литовського князя Стефана Баторія. У бойових діях відзначились угорські воєначальники – військо Міклоша Палффі здобуло фортецю Ноград, а загони Дьєрдя Зрінї – фортеці поблизу Сігетвара. У березні військо ерцгерцога Максиміліана, брата імператора, взяло в облогу Естергом, маючи на меті в разі успіху просуватись до Буди та захопити місто (Ivanics M., 1994, о. 64). І австрійці, і османи прагнули здобути контроль над р. Дунай, якою здійснювали постачання військ боєприпасами та харчами. Оскільки для австрійців опорним пунктом на Дунаї був Комаром, а для османів Естергом, кожна із сторін конфлікту прагнула захопити опорний пункт іншої. Позаяк в таборі австрійського війська спалахнули епідемії холери та інших хворіб, командування допустило прорахунки та поширились чутки про наближення велетенського турецького війська, австрійці зняли облогу Естергома та відступили.

Зважаючи на такий розвиток подій, султан Мурад III, не бажаючи збирати нове військо та витратити на це багато часу та коштів, звернувся у травні з листом до кримського хана Гази II Герая, аби той зібрав військо й прибув на допомогу сердару Сінану-паші. Війна з Персією сильно виснажила державну скарбницю Порті, а володіння вже не приносили такі великі прибутки, як у роки правління Сулеймана Пишного. У листі до хана султан вимагав надіслати 50–60 тис. воїнів, очолити військо особисто, або передати командування своєму брату – калзі (Ivanics M., 1994, о. 65). Військо мало вирушити в похід навесні 1594 р., тож султан надіслав Гази II Гераю 5 тис. золотих монет, 200 кафтанів та стільки ж плащів, 100 обладунків (включаючи ятагани, булави, списи та інше озброєння, 20 звичайних та один спеціальний табірний намет (Kortepeter S. M., 1972, р. 138). Татари мали вдарити по австрійцям та їх союзникам з північного напрямку.

Зауважимо, що Кримське ханство було доволі специфічною державою, з обмеженими людськими ресурсами – у XVI ст. населення складало 200–300 тис. осіб. Навіть за умови загальної мобілізації, залучивши загони союзників (черкесів, ногайців, інших), хани могли зібрати кілька десятків тисяч воїнів (Козловський С. О., 2025с, с. 89). Окрім цього, віддаючи головну перевагу мобільності війська, кримці мали малочисельний артилерійський парк (переважно легкі гармати), та й то не використовували його у масштабних кампаніях

(Козловський С. О., 2025а, с. 129). Незважаючи на це, завдяки ефективній стратегії руйнування демографічного та економічного потенціалу ворожих країн, акценту на легку кінноту та дистанційний лучний бій, великій кількості тактичних прийомів, кримці тримали у напрузі та вели тривале протистояння з такими потужними державами, як Річ Посполита та Московія (Козловський С. О., 2025d, с. 59). Османські правителі пересвідчилились, що татарські воїни є хорошими розвідниками, можуть здійснювати рейди вглиб ворожої території, атакувати тилові комунікації супротивника, зривати мобілізаційні заходи, сіяти паніку серед населення, займатись постачанням харчів для османського війська та виконувати інші важливі функції (Козловський С. О., 2025b, с. 167). Наприклад, під час війни Порту з державою Сефевідів у 1578–1590 рр. татари вчасно прийшли на допомогу війську великого візира Османа-паші та спільно розгромили перське військо, 2 листопада 1579 р. з турками розгромили загоны вороже налаштованих племен (включаючи каймаків та кипчаків) в ущелині поблизу Кюр Кюре, та взагалі посприяли тому, аби османи завоювали та утримували контроль над значними територіями (Козловський С. О., 2025e, с. 34–35). Хан міг відмовитись від участі у військовій кампанії, однак у такому випадку міг втратити владу, як трапилось з Мехмедом II Гераєм, який вступив в конфлікт з султаном. За участь у військових кампаніях хани отримували від османських правителів чималі подарунки, кошти, здобич та військову підтримку, що було дуже вагомим аргументом у боротьбі за трон з родичами та представниками знаті.

Татари вперше були залучені до бойових дій проти Угорського королівства у 1520-х рр., у прикордонних сутичках між двома імперіями. Кримці потрапляли до Угорщини або через Валахію, або через Трансільванію, долаючи р. Тису (Козловський С. О., 2025b, с. 162). Під час походу османів на Відень у 1529 р., татари та османи розграбували Штирію та Нижню Австрію, взяли в полон до 20 тис. цивільних². Участь татар у кампаніях проти держави Габсбургів показала, що австрійці та їх союзники не мали ефективної протидії їм, через брак легкої кінноти не могли перехоплювати загоны кримців. За підрахунками дослідника Д. Фейрфакса, в результаті походу османів та татар 1532 р. дві третини населення Нижньої Австрії загинули або потрапили до полону (Fairfax D., 1982, p. 149). У вказаному поході брали участь приблизно 10 тис. кримців (Ivanics M., 1994, o. 52). У 1543 р. кримці допомагали османам під час облоги Секешфегервара, спустошували ворожу територію та за допомогою полонених виконували різні інженерні роботи (Williams B. G., 2013, p. 28). У 1566 р. кримські татари допомогли османам у штурмі фортеці Сігетвар (Williams B. G., 2013, p. 32).

Готуючись до походу на угорські території, кримський хан зажадав у господаря Молдавського князівства Арона Тирана провідників³. Останній тягнув з відповіддю і за цей час попередив про небезпеку трансільванського князя Жигмонда Баторі, угорських воєвод та коронного гетьмана Речі Посполитої, канцлера Яна Замойського⁴. Останній довідався про майбутній похід татар від слуги османського чауша, який прийняв іслам, а раніше служив у панів Ярмолинських. Замойський не знав, яким шляхом підуть кримці, наказав польному гетьману Станіславу Жолкевському стерегти кочівників на Дніпрі та Дністрі. Жолкевський не вірив у те, що татари вирушать через Карпати, направив своїх розвідників у степ, аби перехопити кримців на Чорному шляху⁵. Замойський мав два варіанти дій – виманити татар у відкрите поле та дати їм бій, або ж перекрити усі шляхи, які вели у гори. Молдавський господар взагалі радив зробити кримцям пастку саме у гірській місцевості. Канцлер сповістив про татарську небезпеку сандомирського воєводу Е. Мнішка (запросив у нього також карти з шляхами сполучення), краків-

² Schimmer K. A., *The sieges of Vienna by the Turks*. London, 1879. P. 52–53

³ Archiwum domu Radziwillow. Listy ks. M. K. Radziwilla Sierotki – Jana Zamojskiego – Lwa Sapiehy. Sokolowski A. (ed.). *Scriptores rerum Polonicarum*. Tomus VIII. Krakow, 1885. S. 109.

⁴ *Documente privitoare la istoria romanilor*. Vol. III, partea 1: 1576–1599. Culese Eudoxiu de Hurmuzaki. Publicate sub auspiciile Academiei Romane și ale Ministeriului Cultelor și Instrucțiunii publice. Bucuresci, 1880. S. 179–180.

⁵ Listy Stanisława Zolkiewskiego 1584–1620. Zolkiewski S., Lubomirski T. J. (eds.). Krakow, 1868. S. 40–41.

ського каштеляна Я. Острозького, стрийського старосту М. Даниловича, радомського старосту С. Гостомського та інших⁶. Замойський скаржився на те, що інші польські начальники не виконували його наказів, діяли самовільно: *«Наприкінці червня, коли очікування появи повільного ворога вже стало сприйматися марним, пан львівський каштелан, префект польових військ, частково через несхвалення знаті його місцевості, що вимагала собі великого війська, частково спонуканий повноважною постановою сейму, рушив військо вперед до Борисфену, не дочекавшись від мене наказів із цього приводу»*⁷. У січні 1594 р. на Січ був відправлений австрійський посол Еріх Лясота, який мав залучитись підтримкою козаків, аби ті атакували татар. Однак посол прибув запізно, лише влітку, коли татари вже перетнули Дніпро, а по-друге татар підтримував османський флот (Kocowski B., 1948, s. 31). Головнокомандувач австрійського війська в Угорщині Кшиштоф фон Тіффенбах міркував, що татари в Карпатах зможуть зупинити 1,5 тис. стрільців у засіках, а також різноманітні перешкоди (завали, повалені дерева).

Лише 1 липня Жолкевський від розвідників та полонених дізнався про те, що кримці рухатимуться Петровим шляхом (через Молдову, вздовж Дністра, через Покуття й далі через Карпати) та повідомив листом про це Замойського. Польське військо збиралось під Городком та Самбором, натомість Покуття та Підкарпаття залишилися фактично без захисту – там перебували три хоругви ротмістрів Якуба Потоцького, Яна Щуського та Якуба Корицінського (кілька сотень воїнів) (Чоловський О., 1939, с. 4). Військо кримців налічувало від 15 до 30 тис. воїнів (у його складі перебували підрозділи яничар) і мало хороших провідників, які чудово орієнтувались на місцевості – циган, караїма, угорця та єврея.

2 липня татари були вже поблизу Снятина, і сторожа тамтешньої дерев'яної фортеці сповістила інші пости про небезпеку. Загони Я. Щуського й Я. Корицінського поблизу с. Антонівка (неподалік Тлумача) заманили у засідку невеликий татарський загін та розбили його. Решта татарського війська відступила, а загони ротмістрів направились до Чешибісів (Єзупіль), які мали дещо кращі фортифікації у порівнянні з іншими опорними пунктами Покуття – дві чотирикутні вежі. Загалом у Чешибісах зібрались понад 100 бійців. Татари почали палити та розграбовувати населені пункти краю, оскільки їх фортифікації були переважно дерев'яними – 2 липня спалили Снятин, Коломию, Гвіздець, Обертин, Кулачківці, Жуків, 3 липня – Тлумач і Нижнів, 4 липня – Тисменицю. 5 липня татари з артилерією підступили до Чешибісів та розпочали штурм твердині – гармати пошкодили частокіл, стіни фортеці, лучники вбили кілька воїнів гарнізону (Kocowski B., 1948, s. 44). Під час відбиття одного зі штурмів слуга Я. Потоцького, Ласковський, необережно вкинув недопалок у бочку з порохом – від вибуху у фортеці спалахнула пожежа. Ротмістри з частиною бійці пробились з оточення та відступили до Дністра, а татари зруйнували Чешибіси та попрямували до Галича. Залогу фортеці Галича очолював полковник Станіслав Влодек – бійців у твердині було мало, її укріплення потребували ремонту та були частково дерев'яними, не вистачало боєприпасів і пороху. Татари з гармат зруйнували частину мурів, спричинили пожежу, однак зазнали певних втрат (серед загиблих був й мурза) та відступили не бажаючи втрачати час (Чоловський О., 1939, с. 4). Поки одна частина війська кримців штурмувала Галич, інша частина атакувала та спалила Калуш, поруйнувала навколишні села. 7 липня татари попрямували у бік Стрия, спаливши Мартинів, Долину, Жидачів та інші населені пункти. Далі ординці попрямували у бік Самбору, у бік Ужоцького перевалу, Мункача. Неподалік Самбору (за іншими відомостями, поблизу Городка) знаходився табір Замойського, який чекав наближення інших польських підрозділів. Взнявши 400 воїнів та гармати, Замойський спробував переслідувати кримців, однак поблизу с. Слонське (Дрогобиччина) поляки застали лише покинутий табір татар, а самі кримці поблизу с. Синьоводне пішли у гори. Дослідниця М. Іваніч, вивчивши листи татарського хана та інші матеріали, так описала шлях кримців – турецькі

⁶ Archiwum domu Radziwillow... S. 108.

⁷ Zamoyski J. De Transitu Tartarorum per Pocutiam, Anni M.D. XCIII. Epistola. Dancisci: Rhode, 1595. URL: <http://diglib.hab.de/drucke/267-8-quod-27/start.htm> (12. 12. 2025).

галери переправили їх через Дніпро, далі вони прямували до Молдови, біля Бендер форсували Дністер, повернули на північ, пройшли вздовж Дністра, досягнули Снятина, Галича, досягнули угорських кордонів через «Балканський перевал», кілька раз перетнули річку «Наг Бак» (Ivanics M., 1994, o. 54). Справжні випробування кримців очікували під час проходження через невідому ущелину, де доводилось видиратись на скелі та перепливати через широкі струмки.

У горах кримці вимушені були долати численні перешкоди – завали, повалені дерева, струмки. Дорогу татарам розчищали сотні захоплених у полон селян. Це була не нова практика для кочівників, адже у XIII ст. для різноманітних робіт, штурмів фортець (у якості живого щиту) монголи теж використовували полонених – хашар. Кілька руських селян атакували хвіст колони кримців – вбили вершника та захопили п'ять верблюдів і кілька коней (Kocowski B., 1948, s. 68). Татари тим часом прямували вздовж р. Опір до Славська, далі до вершини Бескидів, Ясеневою ущелиною в долину р. Бистої і вступили на угорські землі, рухаючись у напрямку Хуста. 11 липня поблизу Дрогобича до війська канцлера приєдналось військо гетьмана Жолкевського та інші загони й загальна чисельність польських сил сягнула 12 тис. осіб (Чоловський О., 1939, с. 12). Поляки дійшли до угорського кордону й далі татар не переслідували. Сам канцлер стверджував, що переслідував кримців аж до с. Келечин (Міжгірський район Закарпатської області). Загалом, похід татар до угорських земель тривав 10–12 днів. Яна Замойського звинуватили у провалі мобілізаційних заходів, у тому, що він не зміг затримати кримців та не перекрив татарам шлях до Карпат. Беззаперечно, у діях канцлера були помилки, однак він не міг прорахувати всі шляхи пересування ворога, мав мало сил для перехоплення кримців, у татар були хороші провідники, ефективна розвідка та допоміжний персонал для різних робіт.

Тим часом татари поблизу Хустської ущелини вступили в бій з угорськими підрозділами (до 700 воїнів), якими командував воєвода К. Корніш. Татари пройшли через гірську місцевість, ударили по угорцях з флангу та тилу – врятувалось лише 200 воїнів. Я. Замойський у листі до кардинала Чинціо Альдобрандіні писав з цього приводу наступне: *«Хустський префект, який був застережений з цього приводу як мною, так і самим правителем Трансільванії, який повідомив йому тричі у листах про прихід ворога через наші кордони до того, як ворог повернув на Хустську дорогу; повідомив мене, що навалив дерев у тіснинах приблизно за сім миль від того місця, і що сам він вийшов туди назустріч ворогові, що йшов до Хуста. Вороги ж з найвищою сміливістю і спритністю швидко спустилися з флангів через вершини гір і обійшли його з тилу, так що більша частина була відрізана, і префект з небагатьма зміг втекти насилу»*⁸. Після перетину Тиси, татари спустились на Велику рівнину, грабували поселення вздовж р. Сомешу. Далі відбулось зіткнення татарського війська з угорцями поблизу монастиря м. Паліна. Хан стверджував, що йому протистояло 30-тисячне військо з артилерією, яке очолювали Іштван Баторі та Іштван Бочкаї⁹. Звичайно, татарський правитель сильно завищив ворожі сили. Річ у тім, що до зіткнення з татарами Іштван Баторі з військом штурмував Хатван, після здобуття якого розпустив своїх воїнів, і коли отримав звістку від воєначальника Корніша про наближення татар, не зміг знову швидко зібрати бійців. Тому у бій з кримцями зміг вступити лише невеликий загін Ференца Балашші, який кочівники розгромили, а Балашші загинув, не отримавши допомоги від гарнізону Варада та фон Тіффенбаха¹⁰. Про причини поразки угорського війська поблизу Палінського монастиря можна дізнатись з листа Жигмонда Ракоці, адресованому Міклошу Палфі, у якому зазначено, що 15 липня в бій з татарами вступили лише тисяча вершників та 200 піхотинців, озброєних вогнепальною зброєю, а фон Тіффенбах, хоча й обіцяв, проте не надав допомоги, оскільки прагнув зберегти своє військо для боїв з османами та даремно вважав, що сил одного повіту буде цілком достатньо (Ivanics M., 1994, o. 71–72).

⁸ Zamoyski J. De Transitu Tartarorum per Pocutiam...

⁹ Karácson I. 1916. Török Történetírók III. Budapest, 1916. O. 227.

¹⁰ Baranyai Decsi. Baranyai Decsi János magyar történetje [1592–1598]. Fordította és a bevezetőt írta P. Kulcsár. Budapest, 1892. O. 151.

17 липня бої з татарами у кількох місцях вели сили Іштвана Баторія, однак це не завадило кримцям приєднатись до османського війська. Османський хроніст Мустафа Наїма стверджує, що завдяки прибуттю татар османи змогли утримати фронт в Угорщині, зберегли контроль над фортецею Сонта: «...Вояки фортеці Сонта в повіті (нагіє) Морави теж зі страху розбіглися по довколишніх пагорбах, і з діддаром залишилося зо п'ять чи десять осіб. Коли підступили кяфіри, ті вдарили з гармат, і кяфіри не пішли на приступ, помишляючи, нібито всередині є вояки. Заледве ця фортеця врятувалася від хитрощів ворога. Коли із Сонти долинули гарматні постріли, командири з вояками, що прибули до околиці Вача, подумали: «Недовірок надходить»; втекли назад і нарobili в народі багато галасу. Тієї ж миті прокотилася луною чутка, мовляв: «Із татарським військом прийшло стільки-то тисяч підмоги», отож недовірків прогнано, а вояки з Сонти знову ввійшли до фортеці...»¹¹.

Таким чином, татар не змогли зупинити на угорських територіях – головні сили австрійського війська вели бої з османами, угорська знать мобілізувала свої сили дуже повільно (існували гострі конфлікти між угорськими можновладцями, між угорцями та австрійцями), у Трансильванії тривала боротьба між проавстрійськими та проосманськими силами. За підрахунками дослідника К. Кортепетера, кримцям знадобилось понад 1,5 місяця, аби подолати шлях з Криму до Дьєра, де вони з'єднались з турками приблизно 5 серпня (Kortepeter C. M., 1972, p. 142). За іншими даними, татари досягли польсько-трансільванського кордону 27 червня, 11 липня розбили табір поблизу Хуста і з'єднались з військом Сінан-паші поблизу Дьєра 11 серпня (Ivanics M., 1994, o. 75).

Коджа Сінан-паша чудово розумів, що кидати татарське військо на штурм Дьєра нераціонально, оскільки це не матиме жодного ефекту та призведе до великих втрат кримців і вирішив, що кочівники спустошуватимуть околиці міста, не дозволять австрійцям, які розбили табір на острові (на протилежному березі Дунаю), постачати оточеному гарнізону харчі та боєприпаси. Командувач османського війська вирішив направити татар на штурм ворожого табору. Задля цього союзники спорудили плоти і 15 серпня 500–600 татар за підтримки 100 яничар спробували атакувати табір, однак австрійці провели потужну контратаку та розбили загін кримців¹². Після цього кримці здійснили набіги в районах Папи та Марцали, зібрали чимало харчів та доставили їх османам і зробили це доволі вчасно, оскільки у турецькому війську відчувався брак продуктів, і Сінан-паша навіть міркував про зняття облоги Дьєра¹³. Далі татари зробили кілька мостів, використовуючи деревину та шкури тварин і 13 вересня з османами все ж атакували австрійський табір, закріпились в ворожих шанцях (окопах). На наступний день татари посилили натиск на ворога – основне військо кримців повів у бій особисто хан, а османи надали вогневу підтримку. В результаті військо австрійців та їх союзників було відкинуто на понад 10 км, і гарнізон Дьєра втратив будь-яку надію на допомогу ззовні. Далі татари займались спорудженням валів довкола Дьєра, засипали рови та зводили частоколи. Побачивши безперспективність подальшого опору, комендант Дьєра – Фердинанд Хардегт вирішив здати місто за умови, що османи збережуть життя бійцям та цивільним. У 1595 р. за це рішення Хадегт був страчений австрійцями. 27 вересня османи взяли Дьєр під контроль, у місті лишився загін у 2 тис. воїнів. Сінан-паша ще до падіння Дьєра направив кримців до Папи, аби ті оточили місто. Хан Гази II Герай відправив до гарнізону Папи посланця з листом, у якому вказувалось про падіння Дьєра. Дізнавшись про це, гарнізон Папи вночі 3 жовтня покинув місто, і таким чином татари без бою здобули Папу. До середини жовтня у Папі знаходились татари, а потім місто перейшло під управління санджак-бея Ідріса, який раніше перебував у Сегеді. Хоча частина кримців лишилась у фортеці, все ж більшість війська вирішили перезимувати поблизу Папи. У жовтні османське військо спробувало здобути Комаром, однак успіху не мало.

¹¹ Наїма М. Гюсейнові города у витягу історій із заходу та сходу. (Повідомлення про Україну): пер. османсько-турецької О. Галенка та О. Кульчинського. Київ, 2016. С. 21.

¹² Pecevi I. Tarih-i Pecevi. II. Istanbul, 1866. S. 98.

¹³ Ibid. S. 157.

Після цього турки вирушили на зимівлю до хорватського Осієка, а татари попрямували до Тімішоара. Султан хотів, аби татари залишились зимувати в Угорщині, аби вони забезпечували харчами та боеприпасами гарнізони міст та фортець і навесні 1595 р. продовжили бойові дії, тримали під контролем Трансільванію, правляча еліта якої вступила до Священної Ліги (Ivanics M., 1994, о. 81). Хан натомість вважав, що зимувати в Угорщині для кримців небезпечно, залишив війська на підсилення гарнізонів Папи й Секешфегервара, а також понад тисячу воїнів поблизу Тімішоара, а сам з основними силами вирушив до Криму.

На зворотному шляху кримців очікували серйозні перешкоди – ще в листопаді 1594 р. Аарон Тирон та волоський господар Михайло Хоробрий повстали проти султана, вчинили розправу над турецькими купцями у Ясах та Бухаресті, за допомогою трансільванського князя захопили ряд фортець на лівому березі Дунаю, взяли в облогу Бендери, поблизу яких кримці зазвичай форсували Дністер. Коли кримці із значною здобиччю повертались до Криму через Валахію, то були атаковані загонами Михайла Хороброго та зазнали певних втрат (Kortepeter S. M., 1972, p. 144). А. Мосбах стверджує, що татари повернулись до Криму у лютому 1595 р. з величезною здобиччю¹⁴. Війна між Османською та Священною Римською імперіями тривала до 1606 р. і зводилась в основному до боїв за міста та фортеці, деякі з яких по кілька разів переходили з рук у руки. Нарешті 11 листопада 1606 р. обидві сторони конфлікту підписали Житваторокський мир, за умовами якого дві держави зберігали за собою території, які захопили на момент підписання угоди. Османська імперія отримувала одноразову виплату у 200 тис. флоринів, а Габсбурги звільнялись від сплати щорічної данини. За різними даними, в результаті тривалого протистояння втрати військ обох сторін становили понад 90 тис. осіб (Levy J., 1983, p. 88–89). Були зруйновані сотні населених пунктів, великих збитків було завдано насамперед угорським землям.

Таким чином можна зробити певні висновки. Османська імперія вступила у черговий військовий конфлікт з державою Габсбургів, перебуваючи не у найкращому становищі, тому султан був вимушений звернутись по військову допомогу до кримців. Кримський хан провів мобілізацію, зібрав ймовірно кілька десятків тисяч воїнів та особисто очолив ці сили у поході. Імператор Священної Римської імперії, угорці, князь Трансільванії та інші європейські лідери знали про загрозу, що наближається, однак не скоординували свої дії, не змогли зупинити татар та дати їм відсіч. Річ Посполита, перебуваючи в нейтралітеті з Османською імперією, не бажала вступати у масштабну війну, саме тому канцлеру Яну Замойському не вдалось швидко мобілізувати великі сили та вчасно перехопити кримців. Однак варто зазначити, що кримські татари були майстрами мобільності, різноманітних тактичних маневрів і, маючи хороших провідників, вирушили через Карпати, що стало несподіванкою для Я. Замойського та австрійців. Марно було сподіватись, що татар у Покутті зупинять кілька сотень вояків, а у горах серйозною перешкодою стануть завали з дерев та каміння. Впродовж першої половини липня татари пройшлись Покуттям, спалили Снятин, Коломию, Тлумач, Чешебіси, Калуш та десятки населених пунктів, в результаті чого жертвами стали тисячі, можливо навіть десятки тисяч осіб. Далі кримці перетнули кордони Угорщини, розгромили кілька загонів угорського війська та у серпні з'єднались з османами. Татари допомогли османам утримати облогу Дьєра, відкинули від міста австрійські війська і гарнізон вимушений був капітулювати, здобули без бою Папу, розграбували значні території. Кримці постачали турецьке військо харчами та здійснювали ефективну локальну розвідку. Завдяки наявності гармат, легкоозброєної кінноти та застосовуючи ефективні тактичні маневри військо Кримського ханства суттєво вплинуло на характер бойових дій та загальний результат у військовій кампанії турків проти держави Габсбургів у 1594 р.

¹⁴ Mosbach A. Wiadomości do Dziejow Polskich z Archiwum Prowincji Sląskiej. Ostrow, 1860. S. 234.

Список літератури

- Козловський С. О., 2025 а. Артилерія як тактична компонента військового мистецтва Кримського ханства (XV–XVI ст.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вип. 53. 123–132.
- Козловський С. О., 2025 б. Військо Кримського ханства у військових кампаніях Османської імперії проти Угорщини та Австрії у XVI–XVII ст. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича. Історія*. № 2. 159–172.
- Козловський С. О., 2025 с. Військо Кримського ханства у середині XV–XVI ст.: чисельність, людський та ресурсний потенціали. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Том 36 (75). № 2. 84–91.
- Козловський С. О., 2025 d. Тактична складова військового мистецтва Кримського ханства (XV–XVI ст.). *Етнічна історія народів Європи*. Випуск 77. 50–63.
- Козловський С. О., 2025 е. Участь війська Кримського ханства в осmano-сефевідській війні 1578–1590 рр. *Воєнно-історичний вісник*. 58 (4). 31–41.
- Чоловський О., 1939. *Татари в Карпатах у 1594 р. Епізод з татарських вторгнень у Польщу*. Станіславів.
- Bayerle G., 1972. *Ottoman Diplomacy in Hungary. Letters from the Pashas of Buda, 1590–93*. Bloomington.
- Fairfax D., 1982. *The Grande Turke*. London.
- Finkel C., 2007. *Osman's Dream: The History of the Ottoman Empire*. New York.
- Ivanics M., 1994. *A Krimi Kánság a tizenöt éves háborúban*. Budapest.
- Kocowski B., 1948. *Wyprawa Tatarow na Węgry przez Polskę w 1594 r*. Lublin.
- Kortepeter C.M., 1972. *Ottoman Imperialism During the Reformation: Europe and The Caucasus*. New York.
- Levy J., 1983. *War in the Modern Great Power System, 1495–1975*. Lexington.
- Luthar O., 2008. *The Land Between: A History of Slovenia*. Lausanne.
- Sinkovics I., 1987. *Magyarország története 1526-1686*. I–II. Budapest.
- Williams B. G., 2013. *The Sultan raiders. The Military role of Crimean Tatars in Ottoman Empire*. Washington.
- Woodhead Ch., 1983. *Ta'liki-zade's sehname-i hümayun. A history of the Ottoman campaign into Hungary 1593–94*. Berlin.

Serhii Kozlovskiy

THE ARMY OF THE CRIMEAN KHANATE IN THE MILITARY CAMPAIGN OF 1594 IN THE CONTEXT OF THE LONG TURKISH WAR (1593–1606)

The article examines the military campaign of the Crimean Khanate in 1594 as part of the Long (Thirteen Years) War of the Ottoman Empire against the Habsburg State in 1593–1606. It is found that the Crimeans came to the aid of the Ottomans at a time when the latter were experiencing a shortage of food and the further siege of Győr was in question. The main attention is paid to the hostilities with the participation of the Crimeans in the Carpathians and on the territory of Hungary. The correspondence of the Polish Chancellor Jan Zamoyski, which became one of the main sources, is analyzed, regarding the participation of the Crimeans in the war, their passage through Pokuttya and the Carpathians, as well as the peculiarities of their tactics of fighting. It is proved that the Tatars were able to successfully overcome the Carpathians both due to the high mobility of the troops, reconnaissance and tactical maneuvers, and due to the errors of the Polish and Hungarian military command, which acted late and did not take into account the scale of the threat. An attempt was made to establish the number of Tatar troops involved in the campaign, the route of their advance and the features of local battles in Pokuttya, Prykarpattia, the Carpathians, Transcarpathia and directly on the territory of the Hungarian Kingdom. In the campaign of 1594, the Tatars captured Cheshebis with the help of artillery, captured Papa without a fight, and helped the Ottomans capture Győr. The prerequisites for the war of 1593-1606, the features of the military art of the Crimean Khanate and the reasons for the participation of the Crimeans in the military campaigns of the Ottoman Empire are considered. Based on a cross-analysis of contemporary sources, the nature of the complex relationship between the Tatar and Turkish command is established. A detailed analysis of Turkish narrative sources has shown the existence of a personal conflict between the Crimean Tatar Khan Gaza II Geray and the serdar of the Turkish army Koca Sinan-pasha, which ultimately resulted in the withdrawal of the main forces of the Crimeans from Hungary and the subsequent removal of Sinan-pasha from the post of Grand Vizier. In conclusion: the campaign of the Crimean Khanate army to Hungary in 1594 allowed the Ottomans not only to hold the front, but also to capture the fortress of Győr, conduct hostilities the following year, and maintain control over the territories. The Crimeans inflicted

considerable damage on the enemy's economic and resource base. The successful crossing of the Carpathians by the Tatars showed that the king and magnates of the Polish-Lithuanian Commonwealth were in no hurry to fight on the side of the Habsburgs.

Key words: Crimean Khanate, army, military art, Crimean Tatars, nomads, siege, battles, military campaigns, Hungary, Carpathians.

References

Kozlovskiy S. O., 2025 a. Artyleriiia yak taktychna komponenta viiskovoho mystetstva Krymskoho khanstva (XV–XVI st.) [Artillery as a tactical component of the military art of the Crimean Khanate (15th–16th centuries)]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriiia: Istoriia*. Vyp. 53. 123–132. (In Ukrainian).

Kozlovskiy S. O., 2025 b. Viisko Krymskoho khanstva u viiskovykh kampaniiakh Osmanskoi imperii proty Uhorshchyny ta Avstrii u XVI–XVII st. [The army of the Crimean Khanate in the military campaigns of the Ottoman Empire against Hungary and Austria in the 16th–17th centuries]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu imeni Yuriiia Fedkovycha: Istoriia*. № 2. 159–172. (In Ukrainian).

Kozlovskiy S. O., 2025 c. Viisko Krymskoho khanstva u seredyni XV–XVI st.: chyselnist, liudskiy ta resursnyi potentsialy [The army of the Crimean Khanate in the mid-15th–16th centuries: numbers, human and resource potential]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia: Istorychni nauky*. Tom 36 (75). № 2. 84–91. (In Ukrainian).

Kozlovskiy S. O., 2025 d. Taktychna skladova viiskovoho mystetstva Krymskoho khanstva (XV–XVI st.). *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. Vypusk 77. 50–63. (In Ukrainian).

Kozlovskiy S. O., 2025 e. Uchast viiska Krymskoho khanstva v osmano-sefevidskii viini 1578–1590 rr. [Participation of the Crimean Khanate troops in the Ottoman-Safavid war of 1578–1590.]. *Voienno-istorychnyi visnyk*. 58(4). 31–41. (In Ukrainian).

Cholovskyi O., 1939. *Tatary v Karpatakh u 1594 r. Epizod z tatarskykh vtorhnen u Polshchu* [Tatars in the Carpathians in 1594. An episode from the Tatar invasions of Poland.]. Stanislaviv. (In Ukrainian).

Bayerle G., 1972. *Ottoman Diplomacy in Hungary. Letters from the Pashas of Buda, 1590–93*. Bloomington. (In English).

Fairfax D., 1982. *The Grande Turke*. London. (In English).

Finkel C., 2007. *Osman's Dream: The History of the Ottoman Empire*. New York. (In English).

Ivanics M., 1994. *A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban* [The Crimean Khanate in the Fifteen Years' War]. Budapest. (In Hungarian).

Kocowski B., 1948. *Wyprawa Tatarow na Węgry przez Polskę w 1594 r.* [The Tatar expedition to Hungary through Poland in 1594]. Lublin. (In Polish).

Kortepeter C. M., 1972. *Ottoman Imperialism During the Reformation: Europe and The Caucasus*. New York. (In English).

Levy J., 1983. *War in the Modern Great Power System, 1495–1975*. Lexington. (In English).

Luthar O., 2008. *The Land Between: A History of Slovenia*. Lausanne. (In English).

Sinkovics I., (1987). *Magyarország története 1526–1686* [History of Hungary 1526–1686]. I–II. Budapest (In Hungarian).

Williams B. G., 2013. *The Sultan raiders. The Military role of Crimean Tatars in Ottoman Empire*. Washington. (In English).

Woodhead Ch., 1983. *Ta'liki-zade's sehname-i hümayun. A history of the Ottoman campaign into Hungary 1593–94*. Berlin. (In English).

Дата першого надходження статті до видання: 06.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.05.2026